

ВПЛИВ РИНКОВОГО МЕХАНІЗМУ МОТИВАЦІЇ НА ЕКОНОМІКУ УКРАЇНИ

Зміна суспільно-економічних відносин, що відбувається нині в Україні, супроводжується поглибленням соціально-економічної кризи. Однією з причин цього процесу провідні економісти вважають відсутність дійового механізму мотивації до суспільно корисної праці (демотивація праці) на всіх ієрархічних рівнях, оскільки держава самоусунулась від функцій регулювання процесами реформування і економічного управління, а також і від контролю за діяльністю нових структур, що виникли у процесі перебудови.

Ринкова трансформація економіки досягла такого рівня, який дозволяє визнати за Україною статус держави з перехідною економікою. Однак активізація ринкових розподільчих відносин, об'єктом яких стало поряд з державною власністю і національне багатство України, дала поштовх не стільки трудовій, скільки мафіозній діяльності.

Правомірно стверджувати, що ринкова трансформація економіки зумовлює об'єктивну необхідність «ринкової» поведінки, відкриває шлях формуванню ринкового механізму мотивації до праці, як на це вказує більшість відомих економістів.

Але водночас треба було враховувати традиційні мотиви суспільно корисної праці, які формувалися віками і притаманні менталітету українського народу. Взаємозв'язок і взаємообумовленість ринкових і традиційних мотивів трудової діяльності визначають основні риси й специфіку мотивації трудової діяльності в моделі української економіки.

В результаті ринкової трансформації в Україні була зруйнована національна економіка і одержала розвиток «тіньова».

Сучасний стан української економіки свідчить, що інфляція, з одного боку, швидко «з'їдає» заробітну плату та інші доходи населення, що паралізує мотивацію людини до високопродуктивної праці та виробничого підприємництва, а з другого — веде певні структури до нагромадження капіталовкладення, що паралізує інвестиційну та інноваційну діяльність. Відтворювальні процеси і господарський розвиток у розширених масштабах за такої ситуації є неможливими. За теорією, ринок активізує трудову, підприємницьку діяльність, дає поштовх до активізації творчої діяльності всіх економічних суб'єктів. Але об'єктивно в умовах

панування товарно-грошових відносин можливість вибору особистістю сфери своєї діяльності більше зумовлена її володінням капіталом, аніж соціальним станом.

Можна зробити висновок, що мотивація підприємницької діяльності була переоцінена. Ставка на підприємця як на особистість, діяльність якого автоматично вирішити проблеми відродження національної економіки, стала черговою утопією. Наслідки реформування економіки показали, що діяльністю людей управляють особисті інтереси, а декларовані мотиви, які часто не збігаються із діями.

Криза власності і державної влади призвела до знищення економічного, науково-технічного потенціалу України, та наблизила економіку країни до рівня слаборозвинених країн.

Досягнення Україною іміджу розвиненої європейської держави можливо тільки в результаті крутого стрибка економічного зростання.

Чи існує можливість швидкого економічного зростання бідних країн, що їм дозволить наблизитися до рівня багатих? Багато авторів обгрунтовують тезу, що достатньою умовою розвитку бідних країн, а значить і конвергенції, є проведення ними ефективної економічної політики, заснованої на ринкових засадах.

Але як ми бачимо, сучасні показники темпів економічного зростання бажать кращого. Це загострює проблему інвестицій, інновацій і практично робить неможливим проведення активної соціальної політики. Постає питання, до якого «порогу» можна знизити матеріальні і фінансові видатки держави на соціальні потреби? Адже переорієнтація на часткові платні освіту та медичне обслуговування в умовах різкого падіння життєвого рівня не може слугувати ефективним засобом національного відродження.

Водночас допустимі затрати на розвиток соціальної сфери за рекомендаціями Світового Банку, не повинні перевищувати 27% ВВП.

Найпершим і найвідповідальнішим для держави обов'язком у період ринкової трансформації економіки, за словами Президента України, є затвердження ефективної системи соціального захисту пенсіонерів, інвалідів, дітей, тих, хто неспроможний особистою працею забезпечувати необхідні умови життя. Сказане не піддається сумніву. Разом із тим складається враження, що винагорода за працю (заробітна плата найманого працівника) нібито забезпечує мінімальний прожитковий мінімум тому, хто ще може працювати. Однак це не відповідає дійсності.

Зубожіння населення і забруднення навколишнього середовища, за словами В. Черняка, — дві основні причини руйнування генофонду нації. Відбувається деградація якості населення у всіх параметрах — починаючи від стану здоров'я і закінчуючи рівнем професіоналізму. Праця тисяч робітників і селян фактично безкоштовна і має в своїй основі не ринкове виховання і поведінку, а традиційну національну мотивацію — працювати на свою державу для свого народу.

Наслідки приватизації показують в аспекті розвитку нового механізму мотивації праці, що має місце ініціатива «зверху», яка постійно наштовхувалася на опір «знизу». А це означає, що мотивація трудової діяльності опинилася «замкненою» в інтересах вузьких управлінських груп.

Популяризується ідея «рівних можливостей», згідно з якою кожен громадянин, маючи бажання і здібності до підприємницької діяльності, може стати підприємцем.

Ідея «рівних можливостей», реалізована в ідеї «тотальної ваучеризації», призвела в кінцевому підсумку до позбавлення майже всіх членів суспільства приватної власності.

Інтенсифікація праці на приватизованих підприємствах, відсутність адаптації до статусу найманого працівника породили негативне ставлення трудових колективів до процесів роздержавлення без наступної передачі підприємств у власність колективу або в оренду.

Зупинимося на двох моментах цієї проблеми.

По-перше, ділова людина, крім високих особистих якостей, професіоналізму, інтелекту, вміння бути ініціативним тощо, для того, щоб зайнятися хоча б малим бізнесом, повинна мати грошовий капітал, тобто бути потенційним інвестором, до того ж мати ще капітал для організації виробництва. Проте багато підприємств — неконкурентоспроможні, у зв'язку з чим треба здійснити капіталовкладення. Потрібен великий інвестор, який вкладає кошти і покращує фінансову ситуацію, інакше ідея приватизації не матиме сенсу.

По-друге, процеси приватизації означають формування нової соціальної структури, яка виражає протистояння власників капіталу і найманих працівників, мотиви діяльності яких, як це було відмічено раніше, не збігаються не тільки через різницю соціального статусу, а і через масштаби і функції трудової діяльності. Треба визнати визначення В. Черняка, що «...термін «ринкова» економіка — лише братівна назва капіталізму, тому в нас частіше

вживають цей термін. Але ж не треба лукавити: і ринкова економіка і капіталізм — це синоніми».

У соціально-економічній літературі роздержавлення і приватизація розглядались як самоціль переходу від соціалізму до капіталізму, як необхідна умова переходу до високоефективної господарської діяльності і соціально орієнтованої економіки. Актуальним стало питання, що постсоціалістичний (перехідний) період обумовить соціальне розшарування українського суспільства, протистояння інтересів різних соціальних груп, більш того — національних і власних інтересів. Важливим на сучасному етапі є розгляд питання про неспівпадання ринкового механізму мотивації, за якого всі засоби вірні, якщо вони приносять високий дохід, і етичного (для українського народу — традиційного) механізму мотивації, за якого людина хоче працювати не тільки для покращання свого матеріального стану, але і для колективу, в якому вона працює, а також для благополуччя всього суспільства.

Ринкова трансформація економіки не може бути віддана на «відкуп» товарно-грошовим відносинам. Той факт, що на сьогодні заробітна плата більшості населення лише забезпечує фізіологічний прожитковий мінімум, а прибуток підприємця з'їдають інфляція, податкова система, неплатежі тощо, все більше загострюються суперечності національних і власних інтересів, слугує основою для того, щоб констатувати кризу мотиваційного механізму не тільки мікро-, але й макро- рівня. На думку академіка І. Лукінова: «Іноземні фірми і власні спекулянти, використовуючи здебільшого протизаконні дії, масово витісняють вітчизняних товаровиробників з наших же внутрішніх ринків, не кажучи вже про завоювання зовнішніх, де панують жорсткі обмеження і бар'єри проти продажу наших товарів на замкнутих ринках країн ЄС та інших західних регіонів. Лібералізації зовнішньої торгівлі вимагають тільки від нас, не допускаючи до себе конкурентів».

Економічну думку насторожує і той факт, що іноземні кредити надаються під економічну реформу, а не під інвестиції, необхідні для впровадження прогресивної технології, структурної перебудови економіки. На базі сертифікатної приватизації та обміну акцій відбулося зосередження економічної могутності в руках крупних банків і великих компаній, де контрольний пакет акцій може бути зосереджений в руках іноземного капіталу. А це означає, що зростає небезпека перетворення їх на інстанції, які повністю контролюють економічне життя і впливають на політику.

Пошук найбільш оптимальних шляхів «перелому» в цій ситуації має своїм кардинальним стратегічним напрямом посилення державного регулювання. На думку деяких економістів, монетаризм як теоретична основа державної економічної політики України, повинен дати місце кейнсіанській теорії.

Вивчення світової економічної думки показує, що до першочергових факторів, які визначають темпи та якість економічного зростання, відносять такі:

1) національне багатство за інших рівних умов створюється виключно суспільно корисною людською працею;

2) кожна країна розвивається циклічно, послідовно переходячи через стадії кризи, оновлення, стабілізації і підйому, однак вихід з економічної кризи забезпечують не тільки підприємці, а спільні зусилля підприємців і держави за активної ролі останньої;

3) жодна держава не згортає до нуля державний сектор, а навпаки, увесь час його фінансує.

Під таким кутом зору правомірна розробка дійового механізму трудової діяльності як одного з важливих інструментів реалізації економічних функцій держави, що забезпечує пріоритет інтересів національного відродження над інтересами власними.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Наумова С. А.* Аспекти и уровни исследования мотивации как объекта социалистического управления / В сб. Мотивация и поведение человека в сфере труда. — М.: НИИ труда, 1990. — 188 с.

2. *Беляева И., Катильский Е., Магун В.* Мотивация трудовой деятельности и некоторые направления перестройки системы управления труда. Ключевой вопрос социологии труда. — М.: НИИ труда, 1988. — С. 112—115.

3. *Макконелл К., Брю С.* Экономикс: Принципы, проблемы, политика: В 2-х томах. — М.: Республика, 1992. — Т. 1. — Гл. 1. — С. 48, 52.

4. Приватизація майна в Україні. — К.: Юрінформ, 1994. — С. 33—35.

5. *Лозня І. В.* Теорія власності. — К.: Логос, 2000. — 279 с.

6. *Павловський М.* Шлях України. — К.: Техніка, 1997. — 110 с.

7. *Гець В., Пирожков С., Губський Б.* Про сучасні проблеми економічного розвитку України // Економіка України. — 1999. — № 9. — С. 91—94.

8. Шліцер М. Порівняння економічних систем. — К.: Основи, 1997. — Розд. 11. — С. 4—5.